

*Bojan Milisavljević**

AKTUELNA PITANJA U POGLEDU AGRESIJE U MEĐUNARODNOM JAVNOM I MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM PRAVU¹

Apstrakt. U radu se analizira zločin agresije kroz razvoj međunarodne zajednice pa sve do sadašnjeg vremena i aktuelnih pitanja u vezi agresije. Ukazano je na specifičnosti kod ovog zločina koje ne postoje povodom drugih međunarodnih krivičnih dela. Agresija se kao zločin protiv mira razvijala postepeno u međunarodnom pravu, ali je svoju personalizaciju dobila kroz međunarodno krivično pravo. Autor analizira dobre i loše strane koje postoje u pogledu samog definisanja, ali i primene u praksi. Upravo zbog svoje dvostruke prirode realizacija individualne krivične odgovornosti je otežana. Pored toga autor ukazuje i na problem nedovoljnog broja ratifikacija samog amandmana u vezi zločina agresije.

Naročitu pažnju autor je posvetio novim oblicima agresije, pre svega napadima na sajber prostor i ukazao na opasnosti koje se kriju iza takvih napada. Posebno je istaknuta aktivnost Ujedinjenih nacija i Saveta bezbednosti u ovom pravcu. To ovom radu daje neophodnu aktuelnost, a u pojam agresije po međunarodnom pravu unosi potrebne izmene.

Ključne reči: zločin agresije, Savet bezbednosti, Stalni međunarodni sud pravde, sajber bezbednost.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Pitanje zločina protiv mira vezuje se za evoluciju međunarodnog prava. Da bi se obezbedio nesmetani život u međunarodnoj zajednici bilo je potrebno uspostaviti fundamentalne vrednosti oko kojih postoji opšti konsenzus. Jedno od najvažnijih pitanja iz ove oblasti jeste pitanje očuvanja mira i bezbednosti. Mir i bezbednost mogu biti ugroženi na različite načine, a nesumnjivo najteži zločin protiv mira jeste zločin agresije. Agresija jeste pojam koji je u samom središtu međunarodnog prava.

* Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, bojan@ius.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8747-6715>

1 Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru strateškog projekta za 2025. godinu „Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava“ (podtema: „Pravosuđe i izazovi današnjice“ – tema istraživačke grupe: „Pravosudna reforma sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava i krivičnog prava“), koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Ako posmatramo klasično i moderno međunarodno pravo upravo je ograničenje, a onda i zabrana upotrebe sile, bila glavna razlika između ovih era. Stara teorija međunarodnog prava pravila je razliku između pravednih i nepravednih ratova uglavnom vezujući osnov razlikovanja za opravdani povod za započinjanje rata. Vremenom su se uvidele prednosti koje donosi apsolutna zabrana rata pa je to potvrđeno važnim dokumentima između država. U tom smislu dolazi i do međunarodnog organizovanja kroz međunarodne organizacije čiji je jedan od osnovnih ciljeva upravo zabrana agresivne upotrebe sile i očuvanje mira i bezbednosti.

Pojam agresije ima centralno mesto kako u međunarodnom javnom, tako i u međunarodnom krivičnom pravu. U međunarodnom javnom pravu zabrana agresije ima status *jus cogens* norme. Takav je stav Komisije za međunarodno pravo koji se naslanja na odredbe Povelje Ujedinjenih nacija, ali i na dobro ustanovljenu praksu država. Kod dela ili zločina agresije može se videti fini spoj međunarodnog javnog i međunarodnog krivičnog prava što može da predstavlja izazov prilikom utvrđivanja individualne krivične odgovornosti za zločin agresije. Jedno od važnih pitanja jeste da li je preduslov za individualnu krivičnu odgovornost i utvrđivanje odgovornosti same države ili je moguće nezavisno utvrđivati odgovornost pojedinca za zločin agresije.

2. ZABRANA AGRESIJE KROZ PRAVILA MEĐUNARODNOG JAVNOG PRAVA

Već na prelasku 19. u 20. vek došlo je do razvoja svesti država o tome da je oružana intervencija neprihvatljiva. S tim u vezi može se navesti Porterova doktrina² o zabrani oružane intervencije radi naplate finansijskih potraživanja. Paralelno sa ovim događajima na Haškim konferencijama došlo je do razvoja pravila o ograničenju vođenja oružanih sukoba i usvojen veći broj konvencija u toj oblasti. Sve to pokazuje da je razvoj svesti o neprihvatljivosti upotrebe sile postao vremenom opšteprihvaćen i da su uspostavljana višestruka ograničenja u tom smislu. Na žalost usledio je Prvi svetski rat i došlo je do teških kršenja već postojećih pravila međunarodnog prava. U nastavku dolazi do osnivanja Društva naroda i ograničenja u pogledu upotrebe sile. Države članice nisu mogle da koriste silu ukoliko nisu prethodno pokušale da na miran način reše postojeći spor pred Savetom Društva naroda ili pred arbitražom ili sudom.³ Ovde je uveden i rok od tri meseca nakon odluke Saveta u kome države članice nisu smele da povedu rat. Ovako koncipirana zabrana upotrebe sile nije bila apsolutno postavljena u smislu imperativne norme, ali je bila važna etapa u razvoju zabrane agresije. Sledeći važan dokument je Brijan Kelogov pakt kojim je nastao kao bilateralni ugovor da bi do početka Drugog svetskog rata

2 Ova doktrina je formalno nazvana Porterova po predlagачu koji je učinio ovaj predlog 1907. godine prilikom usvajanja druge Haške konvencije. Inače ova doktrina vuče svoje korene u izjavi Luisa Draga argentinskog ministra spoljnih poslova koji je reagovao 1903. godine na trojnu intervenciju na Venecuelu od strane Velike Britanije, Nemačke i Italije koja je izvedena radi naplate finansijskih potraživanja.

3 Član 12. Pakta Društva naroda. <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant>, poslednji pristup 10. februara 2024.

postao opšteprihvaćeno pravilo međunarodnog prava. Njime je zabranjena upotreba sile i uvedena obaveza mirnog rešavanja svih sporova. To je ujedno bio i pravni osnov za presude suda u Nirnbргу u vezi zločina protiv mira, to jest vođenja agresorskog rata protiv nacističkih vođa. Statut Međunarodnog vojnog suda (Nirnbрškog suda) po prvi put definisao je zločin agresije kao: planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje agresorskog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garantije, ili učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršavanje ma kog od gore navedenih dela.⁴ Agresija, koja je u navedenom paktu (misli se na Brijan Kelogov pakt) tretirana kao mogući delikt države, je ovim de fakto postala krivično delo koje može da učini i pojedinac, što je predstavljalo jedno izuzetno ekstenzivno tumačenje krivičnogpravnog načela legaliteta ...⁵ Kasnije je Generalna skupština Ujedinjenih nacija rezolucijom potvrdila kao načela međunarodnog prava presude navedenog suda.⁶ U nastavak ovog, sada već legislativnog delovanja, uključuje se i Komisija za međunarodno pravo koja usvaja navedena načela kao načela opšteg međunarodnog prava koja obavezuju sve države članice Ujedinjenih nacija. Na ovaj način su odredbe iz člana 2. Povelje Ujedinjenih nacija koje se odnose na zabranu upotrebe sile i zabranu intervencije dobile i svoje operativno, praksom izlučeno dejstvo.

Kako je i u naslovu ovog rada navedeno agresija se u međunarodnom pravu pojavljuje kao akt države ili određene militantne grupe koji je usmerena na napad na teritoriju neke druge države ili druge zaštićene objekte neke države, ali i kao posebno međunarodno krivično delo koje se može pripisati pojedincima, najčešće visoko pozicioniranim licima neke od država. Za međunarodno-pravni pojam agresije važne su odredbe Povelje Ujedinjenih nacija koje se odnose na glavu VII. Tako je predviđeno da Savet bezbednosti utvrđuje da li postoji pretnja miru, povreda mira ili agresija i daje preporuke ili odlučuje koje će se mere preduzeti u skladu sa članovima 41 i 42, da bi se održali ili uspostavili međunarodni mir i bezbednost.⁷ Kao što se može videti Povelja uopšte ne definiše pojam agresije već ostavlja Savetu bezbednosti odrešene ruke kada procenjuje šta je akt agresije u praksi. U svojoj praksi Savet bezbednosti nije često aktivnosti država koje očigledno jesu agresivni akti tako tumačio. Jedan od razloga je trajanje Hladnog rata i česta upotreba prava veta u ovom organu, a drugi jer se radi o veoma teškoj pravnoj kvalifikaciji koja bi onda obavezno podrazumevala i najteže moguće mere akcije za šta ne postoji uvek potrebna saglasnost država članica u Savetu bezbednosti. Interesantno je sledeće gledište: Nije svaka pretnja i upotreba sile zabranjena, već samo ona koja je u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija obuhvaćenih članom 2 tačka 4. Prisustvo reči drugo u završnoj tački stava čini ovo jasno. Čak i pod pretpostavkom da preduzete mere mogu da naruše teritorijalni integritet ili političku nezavisnost neke

4 Čl. 6. Statuta Nirnbрškog suda, S. Đorđević, M. Kreća, R. Etinski /1988 – 1989/, *Grada međunarodnog javnog prava (Prva knjiga)*, Novi Sad, p. 540.

5 M. Škulić /2020/, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, p. 280.

6 Rezolucija Generalne skupštine RES 96 (I). [https://docs.un.org/en/A/RES/96\(I\)](https://docs.un.org/en/A/RES/96(I)), poslednji pristup 10. februara 2025.

7 Čl. 39. Povelje Ujedinjenih nacija. https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/10/povelja_un.pdf, poslednji pristup 11. februara 2025.

države ili država, one nisu u suprotnosti sa članom 2 tačkom 4 sve dok nisu u suprotnosti sa ciljevima Ujedinjenih nacija.⁸ Ovakvo tumačenje Povelje je u najmanju ruku problematično, a postavlja se pitanje kako se može sužavati dejstvo kogentne norme pozivanjem na ciljeve Povelje. Kao jedan od osnovnih ciljeva Povelje nameće se očuvanje mira i bezbednosti i ne vidi se kako bi pretnja ili upotreba sile bila opravdana sem ako se ne radi o merama individualne ili kolektivne samoodbrane?

Povodom definicije agresije postoji značajan doprinos koji je dala Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Tako se u članu 1 navodi definicija agresije: agresijom se smatra „upotreba oružane sile jedne države protiv suvereniteta, teritorijalne celokupnosti ili političke nezavisnosti druge države, odnosno na bilo koji drugi način koji nije u saglasnosti sa Poveljom UN, kako to proističe iz ove definicije“. U nastavku se predviđaju akti agresije: (1) invazija ili napad oružanih snaga jedne države na teritoriju druge države ili sva ka vojna okupacija, makar i privremena, koja proizide iz takve invazije ili napada ili aneksija teritorije ili dela teritorije druge države upotrebom sile; (2) bombardovanje teritorije neke države od oružanih snaga druge države ili upotreba ma kog oružja od jedne države protiv teritorije druge države; (3) blokada luka ili obala jedne države od oružanih snaga druge države; (4) napad oružanih snaga jedne države na kopnene, pomorske i vazduhoplovne snage, pomorsku ili vazдушnu flotu druge države; (5) upotreba oružanih snaga jedne države, koje se pristankom zemlje prijema nalaze na teritoriji ove poslednje, protivno uslovima predviđenim u sporazumu, odnosno ostajanje tih snaga na teritoriji zemlje prijema i posle isteka sporazuma; (6) radnje jedne države koja svoju teritoriju stavi na raspolaganje drugoj državi – da bi je ova koristila za izvršenje akta agresije protiv treće države; (7) upućivanje u ime jedne države oružanih bandi, grupa, neregularnih vojnika ili najamnika, koji protiv druge države vrše akte oružane sile, toliko ozbiljne da se izjednačavaju do sada nabrojanim aktima, odnosno značajno učešće jedne države u tome.⁹ Ova definicija agresije je prilično dobro koncipirana, na početku ima opšte definisanje sa osloncem na načelo Povelje Ujedinjenih nacija iz člana 2 tačka 4, da bi kasnije bile navedene tipične radnje agresije uz mogućnost da i neke druge radnje budu radnje agresije. Savet bezbednosti kao organ zadužen za očuvanje mira i bezbednosti ima slobodu da prepozna i neke druge radnje kao akte agresije. Primenom pravila tumačenja može se zaključiti da za zločin agresije može da odgovara država, ali i pojedinac koji deluje u ime ili pod kontrolom države. Ovde dolaze u obzir samo lica koja se nalaze na vrhu državne ili vojne vlasti jer samo kao takvi mogu da iskažu nameru za agresiju koja je neophodna kod utvrđivanja individualne krivične odgovornosti.

U novije vreme kao takvi pojavljivali su se različiti teroristički akti ili sajber napadi. Na ovaj način se jednako ugrožava bezbednost države. Pošto je Savet bezbednosti nadležan da ocenjuje da li je neki akt agresija ili ne on to čini tumačeći pravila međunarodnog prava o agresiji i posmatrajući konkretnu situaciju. Pored toga po-

8 L. Meeker /1963/, *Defensive Quarantine and the Law*, *American Journal of International Law*, No. 3, p. 523.

9 Rezolucija Generalne skupštine RES 3314 (XXIX). [https://docs.un.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314(XXIX)), poslednji pristup 11. februara 2025.

trebno je da se postigne i svojevrstan politički konsenzus o tome kakva će kvalifikacija biti i kako će se glasati o tome. Sve ovo nije sudski postupak, a da bi se kasnije ustanovila odgovornost nekog lica za krivično delo agresije neophodno je ustanoviti da je do agresije i došlo. Situaciju dodatno komplikuje i to što je Savet bezbednosti iz razloga političkog oportuniteta koji proizlazi iz pravne pozicije stalnih članica veoma teško primere očigledno nelegalne upotrebe sile nazivao drugim imenima, a ne imenom agresija. Ipak u nekim slučajevima je akte karakterisao kao akte agresije kao na primer u slučaju napada koji su vršili Južna Afrika¹⁰ i Izrael¹¹. Kasnije je Komisija za međunarodno pravo u svom nacrtu pravila predvidela da pojedinac koji, kao vođa ili organizator aktivno učestvuje u planiranju, pripremanju, otpočinjanju ili sprovođenju agresije neke države, biće odgovoran za zločin agresije.¹²

Ako se analizira praksa Međunarodnog suda pravde može se primetiti da je on sklon da tumači da je zabrana agresije pored ugovornih odredaba duboko ukorenjena i u običajnim pravnim pravilima. Tako je on u slučaju Nikaragva protiv Amerike tumačio akcije oružanih bandi i zaključio: Sud ne vidi nikakav razlog da odbaci tvrdnju da se, po običajnom pravu, zabrana oružanog napada može odnositi na slučaj kada država šalje oružane bande na teritoriju druge države, ukoliko se ta operacija, zbog njenog obima i posledica, može pre klasifikovati kao oružani napad a ne kao običan granični incident u kome su učestvovala redovne oružane snage.¹³

3. POJAM AGRESIJE U MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM PRAVU

Već je navedeno da je nakon suđenja u Nirnbergu došlo do usvajanja opštih principa kao principa međunarodnog javnog prava čime je postavljena osnova za formiranje posebne pravne discipline međunarodnog humanitarnog prava. Ipak što se tiče definicije agresije u smislu ovog prava ona je morala biti prilagođena za potrebe odgovornosti pojedinaca. Tako Kaseze konstatuje da razlozi za izuzimanje agresije iz međunarodne nadležnosti leže u tome što je tu radnja (misli na radnju izvršenja dela) pod isuviše političkim nabojem da bi se mogla definisati dovoljno jasnim i sažetim odredbama krivičnog prava i, potom, poveriti na suđenje nezavisnim međunarodnim pravosudnim telima.¹⁴ Tako je agresija bila predviđena u Statutu Stalnog međunarodnog krivičnog suda, ali nije bila definisana. Nakon ovoga ubrzo je sazvana reviziona konferencija u Kampali glavnom gradu Ugande, a zatim i održana u periodu od 31. maja do 11. juna 2010. godine. Osnovni cilj ove revizione konferencije bio je definisanje krivičnog dela agresije. Ovim izmenama predviđeno

10 Rezolucija Saveta bezbednosti 577 iz 1985. godine. <https://digitallibrary.un.org/record/116406?ln=en&v=pdf>, poslednji pristup 12. februara 2025.

11 Rezolucija Saveta bezbednosti 573 iz 1985. godine. <https://digitallibrary.un.org/record/101329?ln=en&v=pdf>, poslednji pristup 12. februara 2025.

12 Nacrt Komisije za međunarodno pravo, član 16, UN Doc. A/51/-332.

13 Vid. slučaj Nikaragva pred Međunarodnim sudom pravde (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)). <https://www.icj-cij.org/case/70>, poslednji pristup 12. februara 2025.

14 A. Kaseze /2005/, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, p. 126.

je da one stupe na snagu nakon godinu dana od deponovanja 30 ratifikacija od strane država članica.¹⁵ Ovom izmenom predviđeno je da je krivično delo agresije planiranje, pripremanje, započinjanje ili izvršenje, od osobe koja je u poziciji da efikasno vrši kontrolu ili da usmerava političke ili vojne akcije države – akta agresije koji po svom karakteru, težini i obimu predstavlja otvoreno kršenje Povelje Ujedinjenih nacija. U nastavku se predviđaju radnje agresije koje u principu prate navedene radnje iz rezolucije Generalne skupštine 3314 iz 1974. godine. Ovakvim definisanjem zločina agresije jasno se ukazuje da za ovo delo mogu da odgovaraju samo ona lica koja se nalaze u formalnoj ili faktičkoj mogućnosti da naredi i usmere političke ili vojne akcije države.

Ulogu u pokretanju postupka za zločin agresije ima i Savet bezbednosti koji treba da uputi zahtev za pokretanje istrage o ovom zločinu, a ako to ne uradi Savet bezbednosti to može da učini tužilaštvo Stalnog međunarodnog krivičnog suda nakon šest meseci od obaveštavanja tužilaštva o toj radnji. Za ovakav postupak tužilaštvu je potrebna saglasnost predpresnog veća. Ostala je i dalje nadležnost Saveta bezbednosti da može u svakom trenutku da stopira sprovođenje istrage za krivično delo agresije u roku od 12 meseci od započinjanja istrage, a na osnovu glave 7 Povelje.

U pogledu zabrane agresije kada se radi o međudržavnim odnosima nema dileme, radi se o kogentnoj normi međunarodnog prava. Zbog toga može da začudi zašto je definisanje agresije kao međunarodnog krivičnog dela bilo toliko sporo i nailazilo na puno otpora, a na kraju zašto sam proces ratifikacija izmena Rimskog statuta iz Kampale ide tako sporo. Iako čitavo međunarodno pravo počiva na zabrani upotrebe sile, gde je uostalom i organizacija Ujedinjenih nacija veoma zaslužna, postoji problem u kvalifikovanju od strane Saveta bezbednosti akata kao dela agresije. Ovaj organ je zarad diplomatskih odnosa izbegavao da stvari nazove pravim imenom pa je jako retko koristio kvalifikaciju agresija i kada je bilo jasno da se o njoj radi. Sa druge strane otpor prema prihvatanju krivičnog dela agresije polazi i od toga što tri od pet stalnih članica nisu prihvatile Rimski statut uopšte. Postavlja se pitanje kakvu oni poruku onda šalju drugim državama. Deluje da za sebe zadržavaju pravo da sude o agresiji kada su druge države u pitanju, a da nisu spremne da na sebe primenjuju ista pravila. To negativno utiče na druge države da se upuste u prihvatanje krivičnog dela agresije. Što je manje univerzalnosti to je otpor veći, što je manje istinske iskrenosti u primeni međunarodnog prava to je slabiji prihvatanje direktnih pravnih obaveza. Obzirom da je suverena jednakost prihvaćena kao opšte pravilo neprihvatanje Rimskog statuta i krivičnog dela agresije daje recipročni argument bilo kojoj državi da to isto ne učini. Ovde dolazi do prelivanja međunarodnih odnosa na polje prihvata dela u vezi individualne krivične odgovornosti. Do sada u razvoju međunarodnog krivičnog prava radilo se o takozvanoj pobedničkoj pravdi pa su akti koji su primenjivani na fizička lica bili usvajani od strane trećih država ili organa međunarodne organizacije. Nešto sasvim drugo je kada se radi o prihvatu takve nadležnosti za sopstvene državljane. Sa druge strane tačna je opaska Alana

15 Rezolucija RC/Res/6 usvojena konsenzusom na 13. Plenarnoj sednici prve revizije skupštine država članica Statuta Stalnog međunarodnog krivičnog suda. <https://treaties.un.org/doc/source/docs/RC-Res.6-ENG.pdf>, poslednji pristup 12. februara 2025.

Pelea da Stalni međunarodni krivični sud ne sudi državama nego pojedincima¹⁶, ali je takođe jasno da bi se preko principa pripisivosti po utvrđivanju odgovornosti lica za akt agresije nedostajao jedan korak do odgovornosti države čiji je on državljanin. Tim pre što se radi o licima koja su na višim ili visokim pozicijama neke države. To bi prvenstveno bila lica koja su na čelu državnih organa koji donose najvažnije odluke vezane za vojne akcije, ili lica koja su ispod u toj strukturi a kojima su delegirana ovlašćenja za donošenje odluke o vojnim akcijama¹⁷ koje se mogu okvalifikovati kao agresorske aktivnosti.

Tu nastupa još jedan problem. Države mogu da odgovaraju za akte agresije samo u smislu nadležnosti Saveta bezbednosti, a ona ne podrazumeva odgovornost za protivpravne akte, već može da dovede do primene prinudnih mera prema agresoru. Zapravo problem opšteg međunarodnog prava je što je agresija obeležje modernog međunarodnog prava, a države ne mogu da odgovaraju za agresiju pred međunarodnim sudom pravde. Preciznije države bi se mogle pozvati na povredu člana 2. tačka 4 i/ili tačka 7 Povelje Ujedinjenih nacija, kao i na to da opšte običajno pravo predviđa norme koje se odnose na zabranu agresije i koje mogu biti primenjene na odgovornost država.¹⁸ U tom smislu razumljiva je bojazan država da bi utvrđivanje odgovornosti nekog pojedinca za zločin agresije mogla da dovede do lakšeg dokazivanja odgovornosti za državu na opštem međunarodnom planu u smislu međunarodnog javnog prava. To je danas realna opasnost. Ipak sam Statut Stalnog međunarodnog suda pravde predviđa da „niti jedna odredba ovog Statuta povezana sa individualnom krivičnom odgovornošću ne treba da utiče na odgovornost država po međunarodnom pravu.“¹⁹ Ovaj član bi trebalo tumačiti tako da bilo koja odluka suda ne dovodi automatski do odgovornosti same države državljanstva ili države u čije ime je odnosno lice delovalo, ali ni ne isključuje mogućnost da država odgovara na međunarodnom planu ukoliko je povredila neku međunarodnu normu, ovde konkretno normu povezanu sa agresijom. Ukoliko bi došlo do postupka pred Međunarodnim sudom pravde, a prethodno postoji presuda za zločin agresije protiv istaknutog predstavnika te države, takva činjenica bi imala važan, ako ne i presudni uticaj na donošenje presude Međunarodnog suda pravde. Ovde posebno treba imati u vidu da učinilac dela mora da ima određeni politički, državni, službeni ili vojni položaj, svojstvo ili uticaj da bi uopšte mogao da preduzme radnju izvršenja.²⁰ Zbog ovoga se ovde primenjuju pravila direktne pripisivosti u pogledu odgovornosti pa bi bilo prilično jasno kakva bi odluka Međunarodnog suda pravde bila doneta.

16 A. Pellet /2015/, Response to Koh and Buchwald's Article: Don Quixote and Sancho Panza Tilt at Windmills. *American Journal of International Law*, No. 3, pp. 557, 562.

17 D. Luban /2024/, The Crime of Aggression: Its Nature, the Leadership Clause, and the Paradox of Immunity, <https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3645&context=facpub>, p. 27, poslednji pristup 13. februara 2025.

18 Više o ovome: M. Wong /2021/, Aggression and State Responsibility at the International Criminal Court, *International & Comparative Law Quarterly*, No. 4, pp. 961–990.

19 Čl. 25 st. 4 Statuta Suda.

20 D. Jovašević /2013/, Međunarodna krivična dela u Rimskom Statutu, u *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, Niš, p. 215.

Da bi se radilo o aktu agresije potrebno je da se ustanovi i da postoji agresorska namera. Ona je veoma važna i čini važan element u dokazivanju postojanja zločina agresije. Tako se navodi da je neophodno da postoji 1. upotreba vojne sile, 2. akt agresije, 3. povreda Povelje Ujedinjenih nacija, 4. očigledna agresorska namera.²¹ Što se upotrebe sile tiče u tekstu amandmana na Statut Suda ona je definisana na sledeći način: akt agresije koji po svom karakteru, težini i razmerama predstavlja očigledno kršenje Povelje Ujedinjenih nacija.²² Na ovaj način isključuju se manji incidenti koji su lokalnog karaktera i akcenat stavlja samo na masovnije i teže oružane akcije jedne od strana. Pored toga prilikom definisanja agresije u Statutu Suda nije uključena pretnja upotrebom sile, već samo upotreba oružane sile. Kada se radi o članu 2 Povelje tu je predviđena i zabrana pretnje sile, mada je kasnije u tekstu Povelje opasnost po mir i bezbednost definisana kroz na sledeći način: pretnja miru, povreda mira i akt agresije kao najteži oblik.²³

Da cela situacija dobije na složenosti ne sme se izgubiti iz vida da Savet bezbednosti može da obustavi istragu u vezi agresije u svakom trenutku. Ovo je na neki način upliv politike u pravni postupak koji se vodi ili u predistražne radnje koje je tužilac pokrenuo. Sa druge strane pravno gledano definicija agresije prema članu 8bis 2 Statuta Suda je definisan u skladu sa članom 2 Povelje. Da bi se utvrdila odgovornost nekog lica za akt agresije u krivičnom postupku prvo je neophodno utvrditi da je došlo do agresije u nekom oružanom sukobu to jest da postoji ozbiljno kršenje same Povelje Ujedinjenih nacija.²⁴ Ovakvo postupanje je neophodno zbog same prirode dela agresije, jer da bi pojedinac mogao da odgovara za agresiju potrebno je da se ona desila, a to podrazumeva protivpravni oružani napad jedne države na drugu ili neku od drugih radnji agresije koja je predviđena za ovo krivično delo. Tako nešto se ne zahteva niti za jedno međunarodno krivično delo prilikom utvrđivanja odgovornosti.²⁵ Utvrđenje međunarodnog nedopuštenog akta je neophodan uslov za krivičnu odgovornost okrivljenog i zbog toga to ne može biti smatrano preliminarnim pitanjem niti prethodnim prigovorom.²⁶ Stalni međunarodni sud pravde je samostalni organ osnovan od strane država članica i sam odlučuje o sopstvenoj nadležnosti. Zbog toga što je nadležan da kažnjava lica za zločin agresije on ima pravo i da utvrđuje da li je došlo do agresije u konkretnom slučaju. Ovde onda dolazimo do toga da njemu može biti od pomoći odlučivanje Saveta bezbednosti koji je nadležan da kvalifikuje akte kao akte agresije u konkretnom slučaju. Ako bi postojala takva prethodna odluka Saveta bezbednosti to bi svakako pomoglo sudu da pođe od toga da je došlo do agresije i onda utvrđuje krivičnu odgovornost pojedinca. Problem može biti ako takve odluke nema. Onda bi sam Sud morao da utvrđuje da li je došlo do akta agresije ili ne.²⁷ Ovde se postavlja pitanje da li Sud ima potrebna znanja, a posebno da li je nadležan

21 The Crime of Aggression, An Analysis of the State Conduct Element in Art. 8bis in light of the UN Charter. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/96530/217.pdf?sequence=5&isAllowed=y>, poslednji pristup 15. februara 2025.

22 Član 8bis.

23 Čl. 39 Povelje UN, *op. cit.*

24 Vid. C. Kreß /2016/, The State Conduct Element, in *The Crime of Aggression: A Commentary vol I*, Cambridge.

25 M. Wong, *op. cit.*, p. 966.

26 *Ibidem*, 696.

27 U skladu sa rezolucijom RC/Res/6.

da utvrđuje pitanje postojanja akta agresije između država. Ovakav osnov nadležnosti se nikako ne može izvući iz Statuta, a takva nadležnost je isključiva i primarna nadležnost Saveta bezbednosti. U tom smislu se mora dati negativan odgovor na pitanje da li sam Sud može da utvrđuje da li se u nekom konkretnom slučaju dogodio zločin agresije kao zločin protiv mira između država. To dalje znači da je moguće nekoga osuditi i uopšte voditi postupak za krivično delo agresije samo onda ako je Savet bezbednosti ustanovio da je u konkretnom slučaju došlo do preduzimanja agresivnih radnji jedne države protiv druge prema pravilima međunarodnog prava.

Drugi problem koji se pojavio jeste domašaj nadležnosti Suda u smislu *ratione persone*. Naime Sud može da sudi licima koji su državljani države koja je ratifikovala izmene Statuta u pogledu agresije, kao i za delo agresije prema državi koja je takođe potpisnica izmena Statuta Suda.²⁸ Takvo ograničenje nužno proizlazi iz redakcije odredaba Statuta,²⁹ ali i iz opštih pravila međunarodnog prava.³⁰ Obzirom na relativno dejstvo ugovornih odredaba one mogu da vezuju ugovorne strane samo u okvirima njihove saglasnosti. Ukoliko država nije dala saglasnost na amandman u vezi zločina agresije ili nije uopšte članica Statuta Suda onda Sud nema mogućnost zasnivanja nadležnosti u konkretnom slučaju. Sa druge strane na ovaj način se bitno sužava mogućnost delovanja Suda za krivično delo agresije. To svakako ne ide na ruku opštoj zabrani zločina protiv mira koji postoji na univerzalnom planu. Ovakva je situacija kada istragu pokreće i vodi sam sud, to jest tužilaštvo. Povodom navedene odredbe nastale su dileme u vezi tumačenja i domašaja. Jedno shvatanje je napred izneto i ono je formalno tačno. Pored njega postoji i mišljenje da je moguće prihvatiti i aktivnost Suda u vezi zločina agresije i u slučaju da je država ratifikovala amandman u vezi agresije, protiv lica države članice Statuta Suda koja to nije učinila. Na ovaj način se proširuje mogućnost nadležnosti Suda. Ovo stanovište nije dobilo podršku od strane većine država članica Statuta, a posebno onih koje prihvataju krivično delo agresije u Statutu.³¹

4. NOVI OBLICI AGRESIJE

U okviru međunarodne zajednice su se vremenom razvili brojni načini kojima se može izvršiti agresija na teritoriju neke druge države. Klasični načini su dobro ustanovljeni i praktično kodifikovani još rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Čak je i tada ostavljena mogućnost da to mogu biti i neki drugi oblici napada na države. Ono što je karakteristično za klasične oblike agresije u principu je povezano sa napadom na teritoriju jedne države. U današnje vreme kada se javljaju i drugi oblici napada na državu potrebno je proširiti objekat zaštite. Tako nije više

28 Ovakvo dejstvo potvrđeno je posebno i rezolucijom skupštine članica kojom je aktivirana nadležnost Suda za krivično delo agresije, Res. ICC-ASP/16/Res.5. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/Resolutions/ASP16/ICC-ASP-16-Res5-ENG.pdf, poslednji pristup 18. februara 2025.

29 Videti član 5 i 12 Statuta suda.

30 D. Akande /2003/, The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-Parties: Legal Basis and Limits, *Journal of International Criminal Justice*, No. 3, pp. 618–19.

31 Vid. C. Kreb /2018/, On the Activation of ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression, *Journal of International Criminal Justice*, No. 1, pp. 1–17.

dovoljno štititi samo teritoriju države u smislu kopna, vazduha, ostrva, podzemlje i slično, već i druge dimenzije državne suverenosti. Kao dokaz da je poštovanje teritorijalnog suvereniteta priznati princip navodi se primer rušenja američkih aviona U-2 iznad SSSR – a i odsustvo protesta od strane SAD zbog tog rušenja iz 1960. godine.³² Noviji primer je plovidba vojnih brodova kroz Južno Kinesko more koje spada u teritorijalne vode Kine. Nakon ove aktivnosti usledio je oštar protest Kine.³³ Radi se o događaju iz 2015. godine. Klasični objekti zaštite se nazivaju fizičkim suverenitetom i podrazumevaju teritoriju države, dok se moderni oblici protežu i na suverenitet države u sajber prostoru. Kao dokaz tome mogu se pronaći sve češće izjave državnih zvaničnika o povredama sajber prostora države, kao i donošenje strateški dokumenata koji se tiče sajber bezbednosti država ili grupe država. Tako je na primer Francuska 2018. godine usvojila dokument pod nazivom Strategija sajber odbrane čiji je cilj ostvarenje sajber bezbednosti ove države.³⁴ Na osnovu ovih navoda može se zaključiti da države opažaju potrebu zaštite ne samo svog teritorijalnog integriteta već i sajber bezbednosti. U tom smislu može se zaključiti da pitanje suvereniteta u sajber prostoru takođe može biti objekt zaštite od agresije jednako kao i fizička teritorija države. Pored samih država i Ujedinjene nacije su prepoznale opasnost od sajber napada na države, ali i na međunarodne organizacije pa su formirale od strane Generalne skupštine radne grupe koje su podnele izveštaj Generalnoj skupštini koji je ona kasnije i usvojila.³⁵ Tako je Generalna skupština Ujedinjenih nacija je usvojila i dve rezolucije u pogledu sajber bezbednosti. Sve to svedoči da se postepeno formira običajno pravilo o tome da sajber napadi predstavljaju specifičnu vrstu agresije na države u međunarodnoj zajednici.

U novije vreme sa sve većom upotrebom kompjutera otvorile su se brojne mogućnosti napada na suverenitet neke države koji se mogu smatrati takođe jednako opasnim kao i akti klasične agresije uz upotrebu oružane sile. Možda čak i opasniji. Kolika je opasnost u današnje vreme od sajber napada svedoči i podatak da je 2017. godine došlo do usvajanja Talinskog priručnika. Njega je izradila međunarodna grupa eksperata koja je sastavljena od pravnika, profesora i specijalista za oblasti interneta. Istovremeno su konsultovani zvanični predstavnici država i međunarodnih organizacija. Na kraju je usvojen važan dokument koji sadrži 154 pravila vezana za sajber napade i sajber kriminal. Ova pravila pokazuju da su norme međunarodnog prava koje su dugo ustanovljene i običajne su i ugovorne prirode primenjive na moderne sajber napade. Zbog toga se ne može reći da je ovo polje napada neregulisano pravilima međunarodnog prava.³⁶ Tako je usvojen Talinski priručnik koji predviđa da sama činjenica da kompjuter (umesto tradicionalnog oružja, sistema oružja ili

32 G. Corn, R. Taylor /2017/, *Sovereignty in the Age of Cyber*, *AJIL Unbound*, No. 111, p. 207.

33 E. Freund /2017/, *Freedom of Navigation in the South China Sea: A Practical Guide*, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/SCS%20Report%20-%20web.pdf, poslednji pristup 20. februar 2025.

34 Vid. <http://www.sgdsn.gouv.fr/uploads/2018/03/revue-cyber-resume-in-english.pdf>

35 *Advancing Responsible State Behaviour in Cyberspace in the Context of International Security*, <https://digitallibrary.un.org/record/1649077?ln=en&v=pdf>, poslednji pristup 20. Februar 2025, GA Res 73/266, UN GAOR, 73rd sess, 65th plen mtg, Agenda Item 96, Supp No. 49, UN Doc A/RES/73/266 (2 January 2019, adopted 22 December 2018) para 3.

36 L. Chircop /2019/, *Territorial Sovereignty in Cyberspace after Tallinn Manual*, *Melbourne Journal of International Law*, No. 2, p. 5.

platformi) se koristi tokom operacije nema uticaja na to da li ta operacija predstavlja „upotrebu sile“. U sajber kontekstu, nije korišćeni instrument taj koji određuje da li je prekoračen prag upotrebe sile, već su, kako je opisano u pravilu 69, posledice operacije i okolnih okolnosti.³⁷ Dakle ovde se akcenat stavlja na posledice dela po državu koja je napadnuta. Imajući u vidu da su bezbednosni sistemi države u novije vreme povezani preko računara i deluju u sistemu odbrane države svaki od tih sistema je potencijalno ugrožen u smislu napada iz sajber prostora. Tako hipotetički sistemi mogu biti deaktivirani, uništeni ili eventualno aktivirani. Na taj način se mogu aktivirati oružja koja se nalaze na teritoriji neke države i koja služe za njenu odbranu protiv nje same. U proteklom periodu nekolicina država je bila optužena da su pomagale ili na neki način učestvovala u sajber napadima na druge države. Tako se navode Velika Britanija, Iran, Somalija, Poljska, Rusija i Kina.³⁸ Eksperti su se složili da ne postoji osnova za isključenje sajber operacija iz okvira akcija koje mogu predstavljati upotrebu sile ako su razmere i efekti dotične operacije su uporedivi sa onima ne-sajber operacija koje bi se kvalifikovale kao takve.³⁹ Kako je u vreme klasičnih oružanih napada akcenat bio na radnjama agresije, povodom sajber napada stavlja se fokus na posledice koje se tim napadom postižu. Ipak za potrebe ovog rada neophodno je napraviti razliku između napada na bezbednost države od napada kojim se mogu prouzrokovati ekonomski gubici, kao na primer napad na ekonomski sistem države. U širem smislu razvoj tehnologije doveo je i do nekih negativnih efekata kao što je sajberkriminal koji preti da ugrozi mir i harmoniju međunarodne zajednice.⁴⁰ U međunarodnom pravu sve više pažnje počinje da se obraća na sajber napade pa je tako i NATO u svojim vojnim strategijama predvideo mehanizme za odbranu država članica od sajber napada.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako je uvođenje zločina agresije u nadležnost Stalnog međunarodnog krivičnog suda veliki napredak za međunarodnu zajednicu, to na žalost zbog navedenih procesnih i formalnih momenata nema očekivani doprinos. Bilo bi dobro da u vremenu koje je pred nama dođe do povećanja broja članica ovog međunarodnog ugovora, jer bi na taj način došlo do formalnog proširenja nadležnosti delovanja ovog Suda na veći broj potencijalnih sukoba. To bi svakako imalo i određeni preventivni efekat i odvrćalo države i njihove visoke predstavnike od izvršenja ovog teškog krivičnog dela u praksi. Sa druge strane procesno posmatrano Savet bezbednosti bi u narednom periodu trebalo da pojača svoj fokus na različite oblike agresivnih radnji do kojih dolazi u praksi, ali i da tradicionalne oblike agresije naziva takvim imenom kada do njih dolazi. To bi pomoglo Sudu da vodi postupke za zločina agresije u konkretnom slučaju. Sa druge strane Stalni međunarodni krivični sud je vezan radnjama agresije koje su navedene u definiciji ovog dela i ne može, bez obzira na

37 Talinski priručnik /2017/, <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/05/2017-Tallinn-Manual-2.0.pdf>, p. 328, poslednji pristup 22. februar 2025.

38 RS. Ogbe /2023/, International Law, Cyber Crime and Crime of Aggression, *AFJCLJ*, No. 8, p. 24.

39 RS. Ogbe, *Ibid.*, p. 331.

40 M. Glenotom /2018/, The Complexity of Crime of Aggression, *Constitutional International Law Review*, No. 5, p. 189.

odluku Saveta bezbednosti, da prihvati neki novi oblik agresije koji se realno može pojaviti u praksi. Sveukupno gledano ove prepreke umanjuju značaj uvođenja ovog dela u nadležnost suda, ali ipak predstavljaju korak napred u razvoju međunarodnog krivičnog prava i primeni pravila generalno gledano u međunarodnoj zajednici. Ono što je dobra okolnost jeste da se među državama uspostavlja svet o tome da agresija može biti izvršena na različite načine i prema različitim objektima koji se smatraju delom suvereniteta države. Razvoj ove svesti prate i aktivnosti Ujedinjenih nacija koje su navedene. Posledice napada na sajber prostor država mogu biti veće i opasnije nego neki od klasičnih oblika agresije navedeni u Rezoluciji Generalne skupštine ili radnje agresije koje su navedene kod krivičnog dela agresije. Zbog toga treba očekivati dalji razvoj pravila vezanih za samu agresiju i za zločin agresije u budućnosti.

LITERATURA

- Akande Dapo /2003/: The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-Parties: Legal Basis and Limits, *Journal of International Criminal Justice*, No. 3, 618 – 650.
- Chircop Luke /2019/: Territorial Sovereignty in Cyberspace after Tallinn Manual, *Melbourne Journal of International Law*, No. 2, 349 – 377.
- Corn Gary, Taylor Robert 2017/: Sovereignty in the Age of Cyber, *AJIL Unbound*, No. 111, 207 – 212.
- Đorđević Stevan, Milenko Kreća, Etinski Rodoljub /1988 – 1989/: *Grada međunarodnog javnog prava (Prva knjiga)*, Novi Sad, Dnevnik.
- Freund Eleanor /2017/: Freedom of Navigation in the South China Sea: A Practical Guide, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/SCS%20Report%20-%20web.pdf, poslednji pristup 20. februar 2025.
- Glenotom Mick /2018/: The Complexity of Crime of Aggression, *Constitutional International Law Review*, No. 5.
- Jovašević Dragan /2013/: Međunarodna krivična dela u Rimskom Statutu, u *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, (ur. Dimitrijević P.), Niš, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 201 – 218.
- Kaseze Antonio /2005/: *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava.
- Kreb Claus /2018/: On the Activation of ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression, *Journal of International Criminal Justice*, No. 1, 1 – 17.
- Kreß Claus /2016/: The State Conduct Element, in *The Crime of Aggression: A Commentary vol I* (eds. Kreß C., Barriga S.), Cambridge, Cambridge University Press, 412 – 564.
- Luban David /2024/: The Crime of Aggression: Its Nature, the Leadership Clause, and the Paradox of Immunity, <https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3645&context=facpub>, poslednji pristup 13. februara 2025.
- Meeker Leonard /1963/: Defensive Quarantine and the Law, *American Journal of International Law*, No. 3, 515 – 524.
- Ogbe Richard Suofade /2023/: International Law, Cyber Crime and Crime of Aggression, *AFJCLJ*, No. 8, 24 – 29.

Pellet Alain /2015/: Response to Koh and Buchwald's Article: Don Quixote and Sancho Panza Tilt at Windmills. *American Journal of International Law*. No. 3, 557 – 569.

Škulić Milan /2020/: *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

Talinski priručnik (2017), <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/05/2017-Tallinn-Manual-2.0.pdf>, 22. februar 2025.

The Crime of Aggression An Analysis of the State Conduct Element in Art. 8bis in light of the UN Charter. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/96530/217.pdf?sequence=5&isAllowed=y>, poslednji pristup 15. februara 2025.

Wong Meagan /2021/: Aggression and State Responsibility at the International Criminal Court, *International & Comparative Law Quarterly*, No. 4, 961 – 990.

*Bojan Milisavljević**

CURRENT ISSUES REGARDING AGGRESSION IN INTERNATIONAL PUBLIC AND INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

SUMMARY

The paper analyzes the crime of aggression through the development of the international community up to the present time and current issues related to aggression. It points out the specifics of this crime that do not exist in relation to other international crimes. Aggression as a crime against peace developed gradually in international law, but it gained its personalization through international criminal law. The author analyzes the good and bad sides that exist in terms of the definition itself, but also its application in practice. Precisely because of its dual nature, the realization of individual criminal responsibility is difficult. In addition, the author points out the problem of an insufficient number of ratifications of the amendment itself regarding the crime of aggression.

The author devoted particular attention to new forms of aggression, primarily attacks on cyberspace, and pointed out the dangers that lie behind such attacks. The activity of the United Nations and the Security Council in this direction is particularly emphasized. This gives this work the necessary relevance, and introduces the necessary changes to the concept of aggression under international law.

Key words: crime of aggression, Security Council, Permanent Court of International Justice, cybersecurity.

* Faculty of Law, University of Belgrade, bojan@ius.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8747-6715>